

EL TAMAŞALARI: XANBƏZƏMƏ

Ordubadda keçirilən Novruz mərasimlərindən biri “Xanbəzəmə”dir. Mart ayının 21-dən 24-ə qədər şəhərin Sərşəhər, Mingəs meydanlarındakı çinarların altında taxt-tac qurulur, yerə xalı-xalça döşənir. Taxt-tacda oturmaq üçün xalq tərəfindən Xan seçilir, ona əba, arxalıq, xalat, çarıq geyindirilir, belinə qurşaq bağlanır, başına tac qoyulur, vəzir-vəkil, fərraşları, cəlladı ilə birlikdə taxta çıxarılır. Sonra çalğıcılar çağırtdırır, meydanda çal-çağır dəstgahı qururlar. Camaat meydana toplaşır, bu mərasimə tamaşa eləyir. Xan özünü ciddi aparmalı, bir dəfə də olsun dodağı qaçmamalı, qürurlu şəkildə öz “taxtında” oturub əmrlər verməlidir. Xanın əsas vəzifəsi ədalətsizliyi çıxdaş edib, düzgün qərarlar çıxarmaqdır. O, eyni zamanda, kimin nə şikayəti varsa, qulaq asmalı və ona əncam çəkməlidir.

Mərasim başlayandan sonra Xan üzünü camaata tutub xəbər alır:

- Kimin nə dərdi-səri, şikayəti var?

Bir qarı “hüzura” gəlib deyir:

- Xan sağ olsun! Var-yox bir toyuğum vardı. Onun yumurtası ilə dolanırdım. Dünən toyuğum oğurlanıb. Təmənnam budu, oğrunu tapıb toyuğumu geri qaytarasız.

Xan deyir:

- Toyuğun əlamətlərini söylə, tapdırım.

Qarı meydanı dolanıb oynaya-oynaya oxuyur:

Mənim toyuğum çil-çil idi,

Qanadları mil-mil idi.

Səni yanasan toyuq tutan,

Odlanasan toyuq tutan.

Xan “əmniyyət müdirini” çağırır, toyuğun tapılıb gətirilməsini əmr

edir... Çox keçmir ki, qarının toyuğu həqiqətən tapılıb özünə qaytarılır...

...Buna bənzər şikayətlər davam edir, Xan üç gün şikayətçilərin dərini dinləyir. Meydanın bir tərəfində cavan oğlanlar, o biri tərəfində isə yaşlı kişilər cərgə ilə düzülür, əl-ələ tutaraq zurna-balaban çalğısıyan yallı gedirlər. Hər dəstənin də başında əlində yaylıq, özünə güvənən bir igid dayanır. Əgər dəstənin axırında, ya ortasında kimsə cərgəni pozub, dala qalsa, onda Xan həmin şəxsi cəzalandırır. Ya həmin şəxsin kürəyinə şallaq vurulmalı, ya o, mahnı oxumalı, ya da cərimə ödəməlidir. Xanın əmri qətidir, heç kəs onun əmrindən çıxma bilməz və heç kim də onun sözünün qabağına söz deyə bilməz. Camaat “cəza aları” adamı gözdən qoymayıb, əmrin yerinə yetirilməsini səbrsizliklə gözləyir. Cəzalanana şəxs isə camaat arasında pərt olmasın deyə, ya mahnı oxuyur, ya da camaata bir səbət yumurta, bir qab səməni, yaxud halva verməknən canını qurtarır.

Sonra kim öz gücünə arxayındısa, irəli çıxır və musiqi sədaları altında əl-qolunu ata-ata meydanı dörd dolandır, özü ilə gülüşəcək pəhləvan axtarır. Xalq arasında zarafatı, duzlu-məzəli söhbətləri ilə tanınan bir nəfəri meydana dartırlar ki, gülüşsün. Bundan sonra əsl tamaşa başlanır. Gülüşənlər qurşağa qədər soyunur, əl-ələ verib görüşür, ya da elə paltarda, zurna-balabanın sədaları altında əl-qollarını ölçə-ölçə meydanda gərdiş edirlər. Gah bir-birinə yaxınlaşıb, döşləşir, gah da aralanıb, yenidən meydanda var-gəl edirlər. Camaat da hay-küy salır, hərə öz tanıdığı, dəstəklədiyi adamın adını çəkir və “Hə, qorxma, tut belindən, qaldır yuxarı, olmadı, bir də” deyə-deyə onları həvəsləndirir. Bu zaman gülüşənlərdən biri cəld tərpenib rəqibinə badalaq vurur, onu başı üstünə qaldırır və üç dəfə fırladıb, ehmalca yerə qoyur. Meydandakı camaat əl çalaraq qalibi alqışlayır. Xan isə öz növbəsində qalibi şarf, pul, bir cüt corab və başqa şeylərlə mükafatlandırır.

Bu mərasimdə Xanla təlxək, keçəllə kosa arasında olan deyişmələr də maraqlı olub, tamaşaya xüsusi gözəllik gətirir... Xan meydanın boş olduğu bir məqamda üzünü təlxəyə tutub deyir:

Gətir xonça, tabağı,

Hər matahda nəyin var.

Gəlib bizi görməyə,

Təbrizdən qonağım var.

Təlxək bir sıra oyun və him-cimlə üz-
gözünü əyib Xana deyir:

Şəkərbura, paxlava,
Dadlı qayğanağım var.

Bundan sonra isə meydanda keçəllə
kosa arasında tamaşa başlanır. Keçəl
oxuya-oxuya meydana girir:

Ay kosa, varım, yoxumdu
Təkə bir bu çuxamdı.
Apar məni ehsana...

Kosa tərsinə kürk geymiş hazırcavab,
eyni zamanda çox xəsis bir adamdır.
Başında uzun motalı papaq, ayağında
taxta başmaq var. Boynundan zıncırov
asılib. Paltarının altından qarnına yastıq
bağlayıb. Əlində bəzəkli qırmızı çömçə
adamların arasında gəzişir. Keçəli eşidən kosa ona belə cavab verir:

Öz malıma qiymaram,
Yad süfrədən doymaram.
Müftə yumurta olsa,
Qabığını soymaram.

Keçəl kosanın xəsisliyini görüb onu tərifləyir:

Ay uyruğu, uyruğu,
Əritmişəm quyruğu.
Saqqalı it quyruğu,
Bıqları yovşan kosa,
Gözləri dovşan kosa.

Keçəllə kosanın məzhəkəli oyun və tamaşaları başa çatır.

Yeniyetmə cavanlar isə meydandan kənara çəkilib, hərə öz tay-tuşu
ilə ciblərindən yeddi rəngə boyanmış, bişmiş yumurta çıxarıb, döyüşdürür
və sınımış yumurtaları papaqlarına doldurub, ya meydanda ucuz qiymətə
satır, ya da evlərinə aparıb özləri yeyirlər. Belə deyirlər ki, hər kəs bu
bayramda üç ədəd boyanmış yumurta yeməsə, işi düz gətirməz.

Bu mərasim zamanı meydanlarda adam əlindən tərپənmək olmur.
Meydanlar dolub-boşalır və təzə qonaqlar gəlir. Meydanların girisi

qapısında, əlində müxtəlif şirniyyatlar,
bükmə, paxlava ilə dolu məcməyi tutmuş
bir nəfərsə şənliyə gələnlərə yaxınlaşır,
konfet, xoruz, ördək, qaz formasında şirni
olan məcməyini onların qabağına tutur və
hər kəsə “Bayramınız mübarək olsun”
deyir. Adamlar da bir-iki konfet götürür,
ağızlarını şirin edir və “Sənin də bayramın
mübarək olsun” deyib tamaşaçılara
qoşulurlar.

Bəzən elə olur ki, Xanı taxtdan salmalı
olurlar. O, güldüyünə, yaxud məclisi idarə
edə bilmədiyinə görə taxtdan salınır və
əvəzinə yeni Xan seçilir. Bu yeni Xan
ədaləti daha əzmlə bərpa edir. Çoxlu
şikayətçi qəbul edir və ədalətli qərarlar

çıxarır. Tamaşa bayramın sonuncu günü çox nikbin sonluqla başa çatır.
Xan gələn Novruza qədər ölkədə ədalətin və əmin-amanlığın davam
edəcəyinə əminliyini bildirir və xalqı bayram münasibətilə təbrik edir.
Meydanda yenidən gur musiqi səsi ucalır, adamlar bir-birini təbrik edir,
hardansa təlxəyin lap uzaqlardan gələn səsi eşidilir:

Gəldi hamıya müjdə, xoş xəbər,

Haydı hamımız iş başına hər səhər.

Özündə bir çox xalq təqvim məsələlərini, tarixi məqamları, xalq
inanc və mərasim ənənələrini birləşdirən Xanbəzəmə Ordubadın
**(Xanbəzəmə - Azərbaycanın qeyri bölgə toy-bayramlarında da
oynanılır - red.)** özünəməxsus gələnlərindən biridir. Bu mərasimin
təbliği milli-mənəvi yaddaşımızda xüsusi dəyəri olan adətlərin
yaşadılması və gələcək nəsillərə ötürülməsində mühüm rola malikdir. Bu
mənada, tariximizin ən çətin məqamlarında belə qəlblərdə yaşayan,
yaddaşlardan silinməyən bayram və mərasimlər, inanırıq ki, bundan sonra
da birlik və bütövlük rəmzi kimi xalqımızın yaddaşında əbədi
yaşayacaqdır...

Sahab Əliyeva
Naxçıvan şəhəri